

ANNA ZELLMMA

REGIONALIZM JAKO POSTULAT DYDAKTYCZNO-WYCHOWAWCZY W NAUCZANIU RELIGII

WSTĘP

We współczesnym, skomplikowanym świecie, w okresie rozrostu kultury masowej, unifikującej i globalizującej ludzkie doświadczenia w skali dotychczas niespotykanej, uwidacznia się wzrost zainteresowania problematyką regionalną, troskliwe pielęgnowanie dziedzictwa kulturowego i intensyfikacja aktywności społeczeństw lokalnych na rzecz swojej „małej ojczyzny” Źródłem tego zjawiska należy doszukiwać się w polityce społeczno-gospodarczej, zainicjowanej przez państwo polskie po 1989 r., a zmierzającej w kierunku decentralizacji życia społeczno-gospodarczego i kulturalnego. Jej celem jest podniesienie stopnia odpowiedzialności społecznej za sprawy dotyczące środowiska lokalnego i regionu. Wyrazem tych dążeń stał się podział administracyjny kraju, nawiązujący w swojej koncepcji do ukształtowanych historycznie i gospodarczo jednostek terytorialnych.

W treściach regionalnych zaczyna się dostrzegać wyjątkowe wartości społeczno-wychowawcze, dlatego postuluje się wykorzystanie w nauczaniu, w tym w katechezie, treści regionalnych i lokalnych. Na ten problem wskazuje wydana przez Komisję Wychowania przy Konferencji Episkopatu Polski *Podstawa programowa oraz program nauczania religii*. W związku z tym katecheza stoi wobec nowych wyzwań i dlatego należy się zastanowić nad kilkoma zagadnieniami: Jakie jest miejsce regionalizmu w katechezie? Co to

znaczy nawiązywać w procesie katechetycznym do kultury regionalnej? Czy w ogóle jest to możliwe bez utraty tożsamości orędzia? Jakie postulaty dla współczesnej katechezy wynikają z odpowiedzi na te pytania? Podjęcie próby odpowiedzi na postawione pytania wymaga najpierw sprecyzowania dwóch podstawowych pojęć: „regionalizm” i „edukacja regionalna”, a następnie odniesienia tych pojęć do nauczania religii. Jest to konieczne ze względu na wieloznaczność obu terminów i różnorodne ich rozumienie.

I. ISTOTA REGIONALIZMU

Świadomość regionalna jest wynikiem złożonych i długotrwałych procesów społecznych, na które składają się czynniki subiektywne i obiektywne. Pierwsze przejawy uświadamiania sobie związków regionalnych pojawiły się na przełomie XVIII i XIX wieku w związku z formowaniem się społeczeństwa polskiego w nowoczesny naród. Swymi korzeniami regionalizm sięga okresu renesansu, ale jako ruch społeczny o charakterze narodowościowym i etnicznym ukształtował się w dobie romantyzmu. Jego narodziny uwarunkowane były głównie zmianami polityczno-społecznymi, jakie dokonały się w okresie wojen napoleońskich oraz wkrótce po upadku Napoleona Bonaparte. Wtedy to bowiem umocniła się więź człowieka z ziemią rodzinną, będącą częścią ogólnonarodowej ojczyzny. Zaczątki tego procesu widoczne są w Polsce m.in. w poczynaniach krajoznawczych Stanisława Staszica, Juliana Ursyna Niemcewicza, a potem Joachima Lelewela. Również filomaci do swego programu działania włączyli m.in. poznawanie stron rodzinnych i gromadzenie wiadomości o kraju.

Te tendencje, ujawnione w sposób wyraźny w romantyzmie, przyjmuje się jako początek ruchu nazwanego przez Leona de Berluc-Perussisa (w 1874 r.) regionalizmem. Na jego ukształtowanie się, zwłaszcza w latach osiemdziesiątych XIX wieku, wpływ wywarły również takie czynniki jak: ówczesne procesy społeczno-gospodarcze, prowadzące do demokratyzacji społeczeństw i emancypacji warstw utrzymywanych dotąd w ucisku i ciemnocie, tendencje ideowe, wyrastające na tle rozwoju techniki i przemysłu, m.in. antyurbanizm, zwrot ku naturze i ludowości, badania kultury ludowej oraz dążenie do decentralizacji i walki z wszelkimi objawami centralizmu, ujawniające się w tym czasie zwłaszcza we Francji.

Ruch regionalny głosił idee ożywienia życia gospodarczego, politycznego i kulturalnego przez nawiązanie do wartości tkwiących w prowincji, w regionie, co przyczyniało się do wzrostu świadomości narodowej, ujawniającej się w ruchach narodowych. Zmierzał on również do zachowania specyficznych cech kultury poszczególnych obszarów, przyczyniał się do wzbogacenia wiedzy o regionach i zachowania w nich ginących elementów materialnej i duchowej kultury ludu. W kontekście rozwijającej się cywilizacji mieszczańskiej stał się prądem odradzającym wartości humanistyczne o dużych walorach społeczno-wychowawczych. Akcentował bowiem więź człowieka z jego najbliższą krainą w ramach ogólnonarodowej ojczyzny.

Ruch regionalny bardzo szybko znalazł oddźwięk w całej Europie, także w Polsce, będącej wtedy pod zaborami. Idee regionalizmu dziewiętnastowiecznego rozwijane w polskich warunkach wtopione były w ogólne dążenia do obrony polskości i walki z zaborcą. Zaznaczyły się one w takich inicjatywach jak: tworzenie polskich towarzystw społeczno-kulturalnych, zbieractwo pamiątek narodowych, poznawanie kultury ludowej, troska o język ojczysty, rozwijanie piśmiennictwa regionalnego itp., czego liczne przykłady można znaleźć na Kaszubach, Podhalu, Śląsku czy też na Warmii i Mazurach¹

Regionalizm, ukazując bogactwo i piękno ziemi ojczystej, wniósł w tym czasie olbrzymi wkład w życie ogólnonarodowe i ogólnopolską kulturę, przyczyniając się do zachowania polskości, wzrostu świadomości narodowej i walki z zaborcą, jak również obrony przed napływem obcej kultury. Można więc stwierdzić, że regionalizm w Polsce na przełomie XIX i XX wieku miał charakter defensywny, konserwujący dorobek narodowej przeszłości i zabezpieczający go przed niszczącym wpływem zaborcy.

Współcześnie regionalizm traktuje się jako ruch społeczno-kulturalny dążący do zachowania swoistych cech kultury danego obszaru, do pogłębienia wiedzy o tej kulturze, do jej rozwoju i odnowy. Świadomość regionalnych i lokalnych odrębności stanowi jeden z podstawowych fundamentów regionalizmu, dlatego każdy regionalizm i każdy region, wokół którego ów regionalizm się rodzi, reprezentują odmienne zbieżności cech, potrzeb, wartości, dążeń i związane z tym odmienne rozmieszczenie akcentów na różnych uwarunkowaniach. Poszczególne typy regionalizmów mają pewne cechy

¹ A. G ł a d y s z. *Regionalizm polski – dwa wieki w służbie narodu*. W: *Czym jest regionalizm?* Red. S. Bednarek [i in.]. Wrocław–Ciechanów 1998, s. 48-58; J. N o w a k -D ł u ż e w s k i. *Z historii polskiej literatury i kultury*. Warszawa 1967 s. 199-212; L. S t r o m m a. *Polska kultura ludowa w XIX w.* W: *Uniwersalizm i swoistość kultury polskiej*. Red. J. Kłoczowski. T. 2. Lublin 1990 s. 203-220.

ogólne, ze względu na które mogą być rozpatrywane i analizowane jako syndrom społeczno-kulturalnych, politycznych i ekonomicznych cech danego obszaru czy też jako forma osiągania celów społecznych bądź nawet jako ideologia, ale w znaczeniu opisowym tego terminu, z powstrzymaniem się od jej oceny²

Regionalizm odnosi się zazwyczaj do stanu świadomości społecznej zbiorowości zamieszkującej dany obszar. Przejawia się on zwykle w zinstytucjonalizowanych ruchach ideologicznych i ukierunkowanych działaniach społeczno-politycznych. Regionalizm charakteryzuje się zespołem takich cech jak: przywiązanie zbiorowości do swego terytorium; przekonanie, że terytorium to ma pozytywnie oceniane właściwości i że zbiorowość (społeczność) żyjąca na tym obszarze tworzy lub stworzyła pewne wartości, składające się na jej własną kulturę; subiektywna identyfikacja z tą zbiorowością i jej kulturą; potrzeba uzewnętrzniania w różnych działaniach społecznych przywiązania do swych stron rodzinnych; pozytywna ocena cech „małej ojczyzny” oraz identyfikacja ze zbiorowością, do której ten obszar należy, jak również z jej kulturą³

Regionalizm może być także zdefiniowany „jako prąd kulturalny i polityczny dążący do ochrony i popierania rdzennej kultury, promowania autonomicznych instytucji politycznych w poszczególnych regionach”⁴ H. W. Odum i H. E. Moore uważają, że regionalizm można określić jako kulturowy *Gestalt*, w którym równoważą się konstytutywne czynniki tworzącej się kultury⁵

L. Mumford opracował interdyscyplinarną koncepcję regionalizmu, wskazując, że ruchy regionalne wywodzą się zazwyczaj z dążeń do odrodzenia w dziedzinie języka i przechodząc przez etap ożywienia gospodarczego, a także przez jakiś stopień autonomii politycznej, dochodzą do starań o stworzenie

² K. K w a ś n i e w s k i. *Elementy teorii regionalizmu*. W: *Region, regionalizm – pojęcia i rzeczywistość*. Red. K. Handke. Warszawa 1993 s. 74-86; Z. R y k i e l. *Typologia ruchów regionalnych w Polsce*. W: *Region, regionalizm – pojęcia i rzeczywistość* s. 87-95.

³ A. J. O m e l a n i u k. *Małe ojczyzny wzbogacają ojczyznę wielką*. W: *Regionalizm – Kultura – Kościół*. Red. A. Kociszewski, A. J. Omelaniuk, W. Pilarczyk. Ciechanów 1998 s. 13-17; H. S a m s o n o w i c z. *O większej i małej ojczyźnie*. W: *Tożsamość narodowa a ruch regionalny w Polsce*. Red. A. Kociszewski, A. J. Omelaniuk, K. Orzechowski. Ciechanów 1998 s. 57-61.

⁴ J. G o u l d, W. L. K o l b. *A Dictionary of the Social Sciences*. New York 1965 s. 583.

⁵ H. W. O d u m, H. E. M o o r e. *American Regionalism*. New York 1938 s. 16.

regionalnych ośrodków nauki i kultury⁶ Natomiast zdaniem W. Fuchsa „regionalizm to określenie różnie się przejawiających ruchów, które dążą do społecznej, kulturalnej i politycznej własności regionów (jednego wobec innych i wszystkich wobec centralnej władzy politycznej) i starają się urzeczywistniać tę własną prawność poprzez tworzenie regionalnych stolic, samorząd kulturalny, historyczną samoświadomość regionu”⁷

W polskiej literaturze przedmiotu⁸ regionalizm określa się jako ideologię historycznie ukształtowanych zbiorowości terytorialnych o żywej świadomości więzi lokalnych i poczuciu odmienności względem innych zbiorowości. Tak definiowany regionalizm związany jest z wyodrębnianiem regionu na podstawie zespołu cech charakterystycznych dla pewnego obszaru; obejmuje on swym wpływem zarówno sprawę kultury z zadaniem wszechstronnej aktywizacji środowiska jako wspólnoty regionalnej, jak również życie społeczne, gospodarcze⁹

Regionalizm to także dążenie do integracji kulturowej społeczności regionu, dlatego może on powstawać w społecznościach historycznie nowych. W regionach tych często względnie długotrwała wspólnota losów nowej zbiorowości regionalnej prowadzi do pojawienia się tendencji regionalistycznych. Dzieje się tak zwłaszcza w warunkach długotrwałych, wyraźnych zagrożeń społecznych, politycznych lub marginalizacji. Ruchy regionalne są wówczas legitymizowane przez wartości wspólne dla nowej zbiorowości regionalnej, np. kwestię ekologiczną.

Istotą regionalizmów *sensu stricto* jest nie tylko istnienie względnie wyraźnej świadomości regionalnej u odpowiedniej zbiorowości regionalnej, lecz także ruchów regionalnych i tendencji regionalistycznych. Z tego względu można wyróżnić dwie podstawowe grupy regionalizmów, wśród których wyodrębnia się sześć głównych typów. Do pierwszej grupy, określanej jako

⁶ *The New Encyclopaedia Britannica*. Vol. 9. The University of Chicago 1993 s. 1003.

⁷ W. F u c h s. *Lexikon zur Soziologie*. Reinbek 1975 s. 554.

⁸ S. B e d n a r e k. *Regionalizm polski wobec jednoczącej się Europy*. W: *Integracja europejska a ruch regionalny w Polsce*. Red. A. J. Omelaniuk. Wrocław-Ciechanów 1998 s. 11-24; L. D y c z e w s k i. *Regionalizm – Narodowość – Ponadnarodowość nowoczesnego społeczeństwa*. „Zeszyty Naukowe KUL” 41:1998 nr 3-4 s. 171-172; K w a ś n i e w s k i. *Elementy teorii regionalizmu* s. 77-79; A. J. O m e l a n i u k. *Regionalny ruch kulturalny w Polsce*. W: *Czym jest regionalizm?* s. 120-121; t e n ż e. *Z regionalizmem w XXI wiek*. Wrocław-Ciechanów 1998 s. 5 nn.; A. S i c i ń s k i. *Ruch regionalny w nowej sytuacji historycznej*. W: *Tożsamość narodowa a ruch regionalny w Polsce* s. 69-76.

⁹ D y c z e w s k i, jw. s. 171-174; K w a ś n i e w s k i, *Elementy teorii regionalizmu* s. 78-80; t e n ż e. *Regionalizm*. „Rocznik Kaliski” 20:1987 s. 29-44.

regionalizmy *sensu stricto*, zalicza się regionalizmy: polityczny (autonomizm), kulturowy, ekonomiczny i kulturalny. Drugą grupę stanowią *quasi-regionalizmy*. Jest to *quasi-regionalizm polityczny* i *quasi-regionalizm ekologiczny*¹⁰

Najbardziej istotny dla procesu dydaktyczno-wychowawczego, również dla katechizacji, jest regionalizm kulturowy i kulturalny. W tym pierwszym istnieją regionalne ruchy kulturalno-polityczne, głoszące dążenie do zachowania tożsamości kulturalnej, uznania odrębności etnicznej oraz uzyskania autonomii kulturalnej i samorządu politycznego dla swego regionu. Ten typ regionalizmu często opiera się na kulturowej, w tym językowej, odrębności danej społeczności, która ma zasadnicze znaczenie dla istnienia regionu¹¹ Natomiast cechą charakterystyczną regionalizmu kulturalnego jest tendencja regionalistyczna głównych mniejszości kulturowych. Zmierzają one do autonomii kulturalnej swych grup etnicznych oraz do zachowania samorządności lokalnej, nie dążą jednak do uzyskania jakiegokolwiek autonomii terytorialnej dla odpowiednich grup etnicznych. Tendencje regionalistyczne, które są wyraźne wśród tych grup etnicznych, nie mają zasadniczego znaczenia dla zbiorowości regionalnej jako całości, nie znajdują się więc u podstaw szerszych ruchów regionalnych¹²

Podstawą tożsamości regionu jest kultura regionalna. Funkcjonuje ona w ramach kultury narodowej i tę kulturę ukonkretnia, uszczegóławia, wzbogaca jej treści i formy lokalnymi i regionalnymi uwarunkowaniami geograficzno-klimatycznymi, wydarzeniami, osobowościami, stosunkami społecznymi i potrzebami. Dlatego w polityce kulturalnej musi występować świadome łączenie różnych kręgów kulturowych. Konieczne są bowiem działania na rzecz kształtowania harmonijnego funkcjonowania jednostki w „małej ojczyźnie” „w ojczyźnie wielkiej”, czyli ogólnonarodowej, a także w „ojczyźnie ogólnospołecznej”, w społeczności europejskiej i ogólnoświatowej, i to tak,

¹⁰ R y k i e l, jw. s. 91-92.

¹¹ Przykładem tego typu regionalizmu jest regionalizm występujący w województwie pomorskim. Jego podstawę stanowi kulturowa (w tym językowa) odrębność Kaszubów. Zob. J. B o r z y s z k o w s k i. *Dzieje własne Kaszubów*. W: *O uprawianiu i znaczeniu historii regionalnej*. Red. Cz. Niedzielski. Ciechanów-Toruń 1991 s. 40-53; *Kaszubi. Monografia socjologiczna*. Red. M. Latoszek. Rzeszów 1991.

¹² Regionalizm kulturalny występuje głównie w województwie podlaskim i małopolskim. W tym pierwszym opiera się on na kulturalnej odrębności mniejszości białoruskiej. W województwie małopolskim z kolei regionalizm bazuje na odrębności kulturalnej górali, zwłaszcza górali podhalańskich. Zob. M. J a z o w s k a G u m u l s k a. *Tradycja i współczesność regionalizmu podhalańskiego*. „Pomerania” 1994 nr 10 s. 31-32; J. N i k i t o r o w i c z. *Socjalizacja i wychowanie w zróżnicowanych wyznaniowo i etnicznie rodzinach Białostoczczyzny*. Białystok 1992.

aby w żadnej z nich nie czuła się zagubiona. Kultura regionalna powinna więc istnieć i rozwijać się nie w oderwaniu od kultury ogólnonarodowej – ogólnospołecznej, lecz w powiązaniu z nią¹³ Należy zatem troszczyć się o coraz pełniejsze zrozumienie i umiłowanie kultury lokalnej – regionalnej – narodowej – ogólnoeuropejskiej i ogólnoświatowej, bo nie można żyć pośród tego, czego się nie rozumie, a tym bardziej nie można tego rozwijać i przekazywać innym.

II. EDUKACJA REGIONALNA

Edukacja regionalna, rozumiana jako umożliwianie młodym ludziom poznawania własnego dziedzictwa kulturowego, tradycji regionalnej, uwewnętrznienia wartości i treści regionalnych, tym samym więc kształtowanie i utrwalanie postaw regionalnych, była zawsze przedmiotem troski, zabiegów i działań regionalnych towarzystw kultury. W sposób wyraźny idea ta została sformułowana podczas obrad III Kongresu Regionalnych Towarzystw Kultury w Poznaniu w 1986 r. Uchwałą zaś IV Kongresu w Lublinie w 1990 r. rozpoczęto prace nad przygotowaniem *Karty Regionalizmu Polskiego*, powierzając to zadanie zespołowi interdyscyplinarnemu. Ostatecznie *Karta Regionalizmu Polskiego* przyjęta została przez uczestników V Kongresu Regionalnych Towarzystw Kultury we wrześniu 1994 r. we Wrocławiu. Sformułowany został w niej postulat, by edukacja regionalna stała się integralną i ważną częścią całego procesu wychowania: „Szczególna rola w podtrzymywaniu i kształtowaniu świadomości lokalnej i regionalnej przypada systemowi edukacji. Programy nauczania szkół wszystkich szczebli powinny szeroko uwzględniać tematykę regionalną”¹⁴

W 1995 r. Ministerstwo Edukacji Narodowej skierowało do szkół i nauczycieli dokument *Dziedzictwo kulturowe w regionie. Założenia programowe*¹⁵ Określono w nim, że głównym celem edukacji regionalnej jest: peł-

¹³ S. B e d n a r e k. *Kultura w perspektywie XXI wieku*. W: *Tożsamość narodowa a ruch regionalny w Polsce* s. 83-85; D y c z e w s k i, jw. s. 180-182.

¹⁴ *Karta Regionalizmu Polskiego uchwalona na V Kongresie Towarzystw Kultury*. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 36:1996 nr 1 s. (11).

¹⁵ *Dziedzictwo kulturowe w regionie. Założenia programowe*. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 36:1996 nr 1 s. (2)-(10).

niejsze poznanie własnej kultury, dziedzictwa historycznego; wydobywanie wielorakich wartości tkwiących we własnym regionie w kontekście wartości narodowych, państwowych, ogólnoludzkich; kształtowanie świadomych swych możliwości i powinności obywateli kraju i swojej „małej ojczyzny”, a także formowanie postaw otwartych, nastawionych na zrozumienie innych kultur i zbliżenie europejskie¹⁶

Edukacja regionalna – jak wskazują wyżej wymienione dokumenty – jest naturalną i formalną odmianą osobowościowej formacji człowieka, zorientowaną na poznanie oraz umiłowanie najbliższego środowiska życia najpierw dzieci i młodzieży, a w przyszłości twórczych i aktywnych obywateli „małej ojczyzny” Realizacja nauczania wychowującego przez edukację regionalną obliguje więc do doboru wartości i treści regionalnych o charakterze ogólnoludzkim, dokonanych przez samych zainteresowanych celem przekazania ich następnemu pokoleniu jako wartości kulturowej. Oznacza to, że punktem wyjścia dla wielkiego zakresu merytorycznych treści edukacji regionalnej jest przyjęcie wartości osoby jako wartości samej w sobie, która jest wartością najwyższą, bezwzględną w świecie bytów stworzonych. Bezwzględna akceptacja wartości osoby prowadzi do przyjęcia wartości szczegółowych, uniwersalistycznych, które stanowią o możliwości przejścia między tym, co prywatne, regionalne, a tym, co ogólnoregionalne, czyli narodowe i ogólnoludzkie, oraz decydują o możliwości porozumienia, komunikacji interpersonalnej. W tak zarysowanej przestrzeni ontologicznej najbliższe otoczenie człowieka jest światem ogólnoludzkim, w którego przestrzeni dokonuje się rozwój człowieka.

Tak rozumiana edukacja regionalna wywodzi się z myślenia hermeneutycznego i ma sens ogólnoludzki. W jej ujęciu region jest światem ogólnoludzkim, regionalizm natomiast jednym z aktywnych sposobów istnienia. Istotą edukacji regionalnej, jak wykazuje Kazimierz Kossak-Główczewski, jest powrót do domu, do źródeł życia każdego człowieka, do źródeł jego etyki i jego języka, a więc do źródeł kultury domowej, lokalnej, regionalnej, narodowej i ogólnoludzkiej¹⁷ U podłoża tego stwierdzenia tkwi teoretyczne i społeczne założenie, iż najbliższe otoczenie człowieka, nazywane przez Stanisława Ossowskiego prywatną ojczyzną człowieka, jest jednocześnie światem

¹⁶ Tamże s. (4).

¹⁷ K. K o s s a k G ł ó w c z e w s k i. *Pytania i niektóre aspekty niezależnej edukacji regionalnej*. W: *Edukacja alternetywna. Dylematy teorii i praktyki*. Red. B. Śliwierski. Kraków 1992 s. 158-159.

ogólnoludzkim (globalnym), tzn. światem ludzkim w całej jego rozciągłości¹⁸ W tym sensie edukacja regionalna stanowi odwrotność edukacji globalnej. Jej punktem wyjścia jest realny świat człowieka, uniwersalność i jednocześnie niepowtarzalność spraw ludzkich, uwikłanych w różnicę widzianą z perspektywy bycia, a nie z perspektywy modernistycznego globalnego oglądu. Nie oznacza to, że edukacja regionalna odrzuca wartość edukacji globalnej, lecz że jest przede wszystkim „nakierowana na człowieka”, natomiast edukacja globalna „nakierowana jest na świat”

Zadaniem edukacji regionalnej, będącej częścią kultury, jest przekaz dziedzictwa kulturowego danego regionu z równoczesnym uświadomieniem młodemu pokoleniu bogactwa i wielowymiarowości dziedzictwa oraz potrzeby jego kontynuacji i pomnażania. Dlatego należy ukazywać uczniom, że region to nie tylko kraina geograficzna, historyczna oraz kulturowa, ale również określone dziedzictwo pokoleń, pewna społeczność połączona więzią materialną i duchową, ważna część składowa kultury całego narodu, a także przestrzeń życia oraz działania. Uczniowie winni osiąść możliwie najszerszą wiedzę, jak również przeświadczenie o miejscu i roli, jaką spełnia kultura regionalna nie tylko czerpiąc, ale i wnosząc swój wkład w kulturę narodową, europejską i światową. Należy uczniom wyjaśnić, że wcale nie „wchodzimy do Europy”, ale w niej od dawna i na stałe jesteśmy obecni, bogaci własnym, pięknym dziedzictwem kulturowym¹⁹

Tak pojęta edukacja regionalna może chronić przed wpływem zunifikowanej kultury masowej, amerykanizacją wzorów zachowania, ze wszystkimi ich ujemnymi skutkami: wyobcowaniem, zagubieniem, brakiem poczucia własnej wartości i wartości własnego dziedzictwa kulturowego. Poznanie tradycji i obyczajów własnego regionu ułatwia współżycie i wzajemne kontakty z innymi ludźmi, pozwala na integrację z danym środowiskiem, daje poczucie więzi społecznej, a przez to zaspokaja potrzebę bezpieczeństwa.

Przekazywanie dziedzictwa kulturowego powinno odbywać się od wczesnego dzieciństwa, na każdym etapie edukacji poprzez formy i metody pracy dostosowane do rozwoju psychofizycznego i intelektualnego, we współpracy ze środowiskiem, na lekcjach z wykorzystaniem podstaw programowych poszczególnych przedmiotów nauczania oraz w toku działań pozalekcyjnych i pozaszkolnych. Istnieje wiele możliwości realizowania edukacji regionalnej w szkole, m.in. poprzez: włączenie założeń zawartych w dokumencie MEN

¹⁸ S. O s s o w s k i. *O ojczyźnie i narodzie*. Warszawa 1984 s. 74-75.

¹⁹ *Dziedzictwo kulturowe w regionie. Założenia programowe* s. (2)-6).

do programu dydaktyczno-wychowawczego szkół, edukację regionalną nauczycieli w ramach tzw. szkoleniowych rad pedagogicznych, programowe wycieczki szkolne, lekcje muzealne i zajęcia pozalekcyjne. Pełną realizację można osiągnąć poprzez uwzględnianie treści regionalnych w programach poszczególnych przedmiotów nauczania, w tym także w toku lekcji religii. Za realizację tej problematyki odpowiedzialni są bowiem wszyscy nauczyciele-wychowawcy²⁰

III. MIEJSCE EDUKACJI REGIONALNEJ W PROCESIE KATECHETYCZNYM

W nowych okolicznościach szkoły, w okresie wdrażania założeń reformy i faktu istnienia nowych dokumentów regulujących sprawę nauczania i wychowania²¹, katecheta staje wobec kolejnych zadań. Jednym z nich jest realizacja programu wychowawczego szkoły i umiejętność wydobywania w procesie edukacyjnym i wychowawczym wartości tkwiących w bezpośrednim kulturowym i społecznym otoczeniu ucznia.

Podstawa programowa oraz program nauki religii wydane przez Komisję Wychowania Chrześcijańskiego przy Konferencji Episkopatu Polski regulują kwestie dotyczące nauczania religii w szkole²²; zakładają jako szczególną cechę nauczania religii w szkole wezwanie „do przeniknięcia na obszar kultury oraz wejście w relacje z innymi dziedzinami wiedzy [...]”²³ *Podstawa programowa* przypomina i apeluje, by nauczanie religii w szkole przekazywało dynamiczny zarys Ewangelii oraz starało się nawiązywać do pozostałych dziedzin nauki i wykształcenia. W ten sposób Ewangelia będzie docierała do umysłów uczniów na samym terenie ich nauki, a cała ich kultura zostanie zharmonizowana w świetle wiary²⁴

²⁰ Tamże s. (7)-(9).

²¹ *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego*. Dz.U. RP nr 14 z 1999 r.

²² *Podstawa programowa oraz program nauki religii dla szkół podstawowych, gimnazjów i szkół ponadpodstawowych*, wydane przez Komisję Wychowania Chrześcijańskiego przy Konferencji Episkopatu Polski. Poznań 1999.

²³ Tamże s. 7.

²⁴ Tamże; por. DOK 73.

Proces edukacji regionalnej w katechezie winien być uwzględniany na każdym etapie pracy szkolnej. Należy więc go realizować od wieku przedszkolnego poprzez szkołę podstawową, gimnazjum, szkołę średnią, wdrażając młode pokolenie do samodzielnych poszukiwań w tym zakresie oraz kształtując postawę odpowiedzialności za „małą i dużą ojczyznę” Dopełnieniem może być nawiązanie do dziedzictwa kulturowego w różnych formach katechezy dorosłych.

Poznanie kultury regionalnej w wychowaniu przedszkolnym i na etapie nauczania początkowego winno odbywać się poprzez osobiste uczestnictwo dzieci w różnych formach edukacyjnych, dostosowanych do stopnia ich rozwoju fizycznego i psychicznego. Ważna jest tu współpraca nauczycieli religii z innymi nauczycielami.

W starszych klasach szkoły podstawowej, jak również w szkole średniej elementy wiedzy z zakresu regionalnego dziedzictwa kulturowego winny być wkomponowane w proces katechetyczny. Ukazane obyczaje, zwyczaje, tradycje i normy stanowią jedynie kontekst dla głoszenia ewangelicznego orędzia. W każdej kulturze, niezależnie od tego, czy jest ona kulturą afrykańską, azjatycką czy europejską, niezależnie od tego, czy jest kulturą ludową – warmińską, kaszubską, kurpiowską czy podhalańską, tkwią jakieś uniwersalne wartości, zdolne wzbogacić innych oraz zdolne budować katechezę do nich kierowaną. Z tego dziedzictwa kulturowego katecheza winna więc czerpać to, co może przybliżyć współczesnego człowieka do Boga. Treść bowiem służy nie tylko nauczaniu, ale również wychowaniu, rozwojowi osobowości i formowaniu dojrzałych postaw chrześcijańskich.

Podstawa programowa stanowi dla każdego katechety punkt wyjścia do tworzenia planu kształcenia i adaptacji proponowanych w programie treści do warunków środowiska lokalnego, potrzeb uczniów, ich możliwości percepcyjnych. Katecheta wezwany jest do przygotowania własnego programu autorskiego, uszczegółowionego rozkładem materiału, w którym powinna być uwzględniona tematyka regionalna²⁵ Nauczanie religii w szkole nie jest bowiem czymś dodatkowym obok innych przedmiotów, lecz sytuuje się jako element koniecznego dialogu interdyscyplinarnego²⁶

²⁵ *Podstawa programowa oraz program nauki religii* s. 8-9, 19, 32, 37.

²⁶ DOK 73.

IV TREŚCI EDUKACJI REGIONALNEJ W KATECHEZIE

Współcześnie katecheza zmierzając do rozwoju wiary jest otwarta na znaki czasu, które chce dobrze odczytać i kierować się nimi w posłudze katechetycznej; stara się przedstawiać orędzie ewangeliczne w taki sposób, by trafiło do mentalności współczesnego człowieka. Dlatego potrzebuje treści, które zdolne by były zaangażować, pobudzić, przekonać, rozwinąć i ukierunkować katechizowanego pod względem religijnym. Treść tę stanowi całe bogactwo chrześcijańskiego orędzia, pozostającego w bezpośrednim związku z człowiekiem, czyli doświadczenie i kultura ludzka, Objawienie Boże i Chrystus obecny w tajemnicy świata i Kościoła.

Zasada wierności Bogu i człowiekowi nie tylko umożliwia, ale i domaga się, by do treści przekazywanych w procesie katechetycznym włączyć dziedzictwo kultury regionalnej. Dobór zagadnień regionalnych w jednostkach katechetycznych nie może być przypadkowy, tak ze względów dydaktycznych, jak i wychowawczych. Zachodzi konieczność odpowiedniej selekcji materiałów, wyboru tych treści, które mają istotną wartość poznawczą i wychowawczą. O tym, jakie treści zostaną wykorzystane w toku lekcji religii, decyduje przede wszystkim temat i specyfika regionu. Każdy bowiem region odznacza się swoistymi cechami.

W katechizacji dzieci i młodzieży owo dziedzictwo kulturowe obejmuje: rytm „roku liturgicznego”, związane z nim zwyczaje i obrzędy (powszechne i rodzinne), a także cały obszar zachowań wobec kluczowych sytuacji w życiu człowieka: narodzin, śmierci, związków małżeńskich, uroczystości rodzinnych. Wszystkie te rozległe dziedziny reguluje obyczaj, wnosząc w nie ład i stanowiąc elementarną płaszczyznę porozumienia społecznego.

Obok powyższych treści należy również uwzględniać obyczaje i tradycje świąteczne. Podobnie jak wcześniej wymienione, tak i te wskazują na wartości uznawane w społeczności i są nośnikami dziedzictwa kulturowego w regionie. Należą do nich: dzielenie się opłatkiem, śpiewanie kolęd, jasełka, święcenie pokarmów wielkanocnych. Są one mocno nasycone nie tylko treściami emocjonalnymi, ale i regionalnymi. Dlatego mogą być wykorzystane w edukacji regionalnej, realizowanej w procesie katechetycznym.

Katecheta posługując się dziedzictwem winien przybliżyć uczniom osobowość świętych, związanych bezpośrednio lub pośrednio z danym regionem. Należy również uświadamiać katechizowanym rolę, jaką poszczególne osoby, zarówno duchowne jak i świeckie, odegrały w dziejach Polski, w tym także

w historii regionu, ukazując przy tym różne formy apostołatu podejmowane w Kościele partykularnym na przestrzeni dziejów.

Do katechezy, w większym zakresie i w sposób bardziej przemyślany, trzeba wprowadzać także tradycyjną sztukę ludową, poezję, literaturę piękną, muzykę itp. Sztuka jest bowiem dla katechezy właściwym środowiskiem; wdzierają się ona w samo serce katechezy, gdzie odgrywa rolę nie tylko *verum*, ale także *bonum* i *pulchrum*²⁷

Katecheta przybliżając uczniom tradycje równocześnie ukazuje takie wartości jak: Bóg, życie, dobro, prawda, piękno, sprawiedliwość, patriotyzm; pomaga w podtrzymywaniu i utrwalaniu więzi międzyludzkich, kształtowaniu postawy otwartości, tolerancji wobec innych ludzi i kultur, tym samym więc wzmacnia poczucie zakorzenienia, warunkujące możliwość bycia jednostki w pełni podmiotem, a nie przedmiotem toczących się procesów kulturowych. Istota więc przekazywania regionalnego dziedzictwa kulturowego w procesie katechetycznym polega na kształtowaniu zdolności ucznia do uczestnictwa w różnych rodzajach wspólnot i grup, według właściwej hierarchii, zapewniającej uczniowi świadomość „własnych korzeni” kulturowych, a przez to poczucie tożsamości chrześcijańskiej i narodowej.

Zagadnienia wchodzące w zakres edukacji regionalnej realizowanej na lekcjach religii dają więc katechizowanym nie tylko możliwość pełniejszego poznania własnego regionu, ale i pomagają zrozumieć samego siebie, uświadamiają, skąd i dokąd zdąża człowiek, pozwalają na otwarcie się na Boga, a także na innych ludzi, przez co wewnętrznie wzbogacają.

V. PROPOZYCJE METODYCZNE

Sposobów zapoznania uczniów z dziedzictwem kulturowym danego regionu jest wiele. Zgodnie z zasadami współczesnej dydaktyki katechetycznej²⁸ i założeniami programowymi regionalizmu²⁹ formy poznawcze winny akty-

²⁷ Cz. S. Bartnik. *Wymiar kulturowy*. W: *Podstawowe wymiary katechezy*. Red. M. Majewski. Kraków 1991 s. 179.

²⁸ W. Kubik. *Zarys dydaktyki katechetycznej*. Kraków 1990 s. 209-247; J. Szpet. *Dydaktyka katechezy*. Poznań 1999 s. 117-148, 174 nn.

²⁹ *Karta Regionalizmu Polskiego* s. (10-11); *Dziedzictwo kulturowe w regionie. Założenia programowe* s. (8)-(9).

wizować nauczyciela i ucznia w procesie poznania. Może to być krótkie nawiązanie do dorobku kultury materialnej i duchowej regionu, organizacja wycieczek katechetycznych i spotkań z ludźmi związanymi z regionem, opracowanie samodzielnych referatów na podstawie dostępnej literatury, przeprowadzenie wywiadu środowiskowego, wykonanie map, plansz, praca z katolickimi czasopismami regionalnymi. Wybrane materiały z czasopism mogą służyć do krótkich analiz; pozwalają one nie tylko na zebranie niezbędnych informacji, ale umożliwiają również bezpośrednie zetknięcie się uczniów z treściami dotyczącymi dziedzictwa kulturowego w regionie.

Podobne aspekty dydaktyczne i wychowawcze mają spotkania z przedstawicielami ruchów religijnych działających na terenie danego regionu. Spotkania uczniów z udziałem przedstawicieli zaangażowanych w życie Kościoła lokalnego są nie tylko formą świadectwa, ale przyczyniają się też do zainteresowania różnymi grupami religijnymi, motywują do poszukiwania swojego miejsca we wspólnocie parafialnej. Dla młodzieży gimnazjum i szkoły średniej interesujące może okazać się wykonanie albumów tematycznych, krótkiej monografii parafii, kapliczek czy sanktuariów znajdujących się na terenie diecezji. Ze względu jednak na ich dużą prącochłonność powinny ograniczać się one do wąskiej tematyki i małej objętości oraz być dostosowane do realnych możliwości uczniów.

Najbardziej wszechstronną formą poznawania dziedzictwa kultury regionu są wycieczki problemowe i pielgrzymki. Katecheta powinien wcześniej określić cel pielgrzymki, zaplanować jej wynik, przygotować rekapitulację, zapoznać uczniów z celami i planem wycieczki oraz wyznaczyć im poszczególne zadania³⁰ Wartość poznawczą mają zarówno wycieczki realizowane w ramach jednej jednostki lekcyjnej (np. do pobliskiego kościoła czy kaplicy na krótką adorację Najświętszego Sakramentu), jak i dłuższe. Te ostatnie powinny mieć charakter pielgrzymki i być wyraźnie ukierunkowane na przeżycia religijne celem kształtowania dojrzałych postaw.

Zgodnie z założeniami wychowania regionalnego należy umożliwić dzieciom i młodzieży udział w rekolekcjach wakacyjnych, koloniach czy też w obozach religijnych. Ta forma pozwala nie tylko na poznanie dziedzictwa kultury regionalnej, ale i pogłębienie życia religijnego; prowadzi do osobistego spotkania z Chrystusem, co niejednokrotnie nie jest możliwe do zrealizowania w ramach systemu edukacyjnego szkoły.

³⁰ S z p e t, jw. s. 165-166.

Nieograniczone, pod względem treści i formy, możliwości wychowania regionalnego stwarzają spotkania organizowane w ramach różnych ruchów religijnych. Przykładem takich form mogą być spotkania ministrantów, lektorów, Ruchu Światło-Życie, Dzieci Maryi, Ligi Dziewcząt i inne, w czasie których uczestnicy będą mogli uczyć się gry na instrumentach ludowych, regionalnych pieśni i piosenek, przysłów, zagadek oraz zabaw regionalnych. Należy też zadbać o organizowanie regionalnych konkursów, wystaw, pokazów, spotkań, związanych z rokiem liturgicznym i nawiązujących do regionalnego dziedzictwa kulturowego.

Jeśli edukacja regionalna włączona w proces katechetyczny ma spełnić oczekiwaną rolę, wymaga starannego przygotowania i współdziałania wszystkich, którzy są odpowiedzialni za katechezę w Kościele partykularnym. Należy więc motywować nauczycieli religii do włączenia się w realizację celów edukacji regionalnej, pomagać w zdobywaniu niezbędnych materiałów z zakresu kulturowego dziedzictwa regionu³¹, rozbudzać pasję badawczą w zakresie poznania dziedzictwa kultury duchowej regionu, wprowadzać – we wszelkich formach formacji katechetów – problematykę regionalizmu.

WNIOSKI

Reasumując należy stwierdzić, na podstawie przeprowadzonej refleksji, że idee regionalizmu winny znaleźć miejsce w procesie katechetycznym. Istotną rolę pełni tu katecheta, który nie może ograniczać się tylko do realizacji zajęć dydaktycznych realizowanych w systemie szkolnym, lecz uwzględniając potrzeby i możliwości środowiska, współtworzyć z innymi wychowawcami różne formy zajęć związanych z regionem i z jego kulturą. Katecheza nie powinna bowiem przechodzić obojętnie obok dziedzictwa kulturowego, lecz uwzględniać jego bogactwo i wydobywać z niego uniwersalne wartości. W praktyce oznacza to konieczność formowania młodych osobowości z pomocą Tego, który dziedzictwo kulturowe rozjaśnia światłem Ewangelii.

³¹ Materiały z zakresu kulturowego dziedzictwa regionu można promować na konferencjach katechetycznych, zamieszczać w katolickiej prasie regionalnej, uwzględniając nie tylko zagadnienia współczesne, ale i historię regionu.

BIBLIOGRAFIA

- B e d n a r e k S. [i in.] (red.): Czym jest regionalizm? Wrocław–Ciechanów: Wydawnictwo „Silesia” 1998.
- D y c z e w s k i L.: Regionalizm – Narodowość – Ponadnarodowość nowoczesnego społeczeństwa. „Zeszyty Naukowe KUL” 41:1998 nr 3-4 s. 171-172.
- Dyrektorium Ogólne o Katechizacji. Poznań: Pallottinum 1998.
- Dziedzictwo kulturowe w regionie. Założenia programowe. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 36:1996 nr 1 s. (2)-(10).
- F u c h s W Lexikon zur Soziologie. Reinbek 1975.
- G o u l d J., K o l b W. L.: A Dictionary of the Social Sciences. New York 1965.
- H a n d k e K. (red.): Region, regionalizm – pojęcia i rzeczywistość. Warszawa: SOW 1993.
- J a z o w s k a G u m u l s k a M.: Tradycja i współczesność regionalizmu podhalańskiego. „Pomerania” 1994 nr 10 s. 31-32.
- Karta Regionalizmu Polskiego uchwalona na V Kongresie Towarzystw Kultury „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 36:1996 nr 1 s. (10)-(11).
- K ł o c z o w s k i J. (red.): Uniwersalizm i swoistość kultury polskiej. T. 2. Lublin: TN KUL 1990.
- K o c i s z e w s k i A., O m e l a n i u k A., P i l a r c z y k J. (red.): Regionalizm – Kultura – Kościół. Ciechanów: „Grafika” 1998.
- K o c i s z e w s k i A., O m e l a n i u k A. J., O r z e c h o w s k i K. (red.): Tożsamość narodowa a ruch regionalny w Polsce. Ciechanów: „Grafika” 1998.
- K u b i k W Zarys dydaktyki katechetycznej. Kraków: Instytut Kultury Religijnej 1990.
- K w a ś n i e w s k i K.: Regionalizm. „Rocznik Kaliski” 20:1987 s. 29-44.
- L a t o s z e k M. (red.): Kaszubi. Monografia socjologiczna. Rzeszów: WSP 1991.
- M a j e w s k i M. (red.): Podstawowe wymiary katechezy. Kraków: Wydawnictwo „Poligrafia Salezjańska” 1991.
- N i e d z i e l s k i Cz. (red.): O uprawianiu i znaczeniu historii regionalnej. Ciechanów–Toruń: PWP „Gryf” 1991.
- N i k i t o r o w i c z J.: Socjalizacja i wychowanie w zróżnicowanych wyznaniowo i etnicznie rodzinach Białostoczczyzny. Białystok: Wydawnictwo Filii UW w Białymstoku 1992.
- N o w a k D ł u ż e w s k i J.: Z historii polskiej literatury i kultury. Warszawa: PWN 1967.
- O d u m H. W., M o o r e H. E.: American Regionalism. New York 1938.
- O m e l a n i u k J. (red.): Integracja europejska a ruch regionalny w Polsce. Wrocław–Ciechanów: Wydawnictwo „Silesia” 1998.
- O s s o w s k i S.: O ojczyźnie i narodzie. Warszawa: PWN 1984.
- Podstawa programowa oraz program nauki religii dla szkół podstawowych, gimnazjów i szkół ponadpodstawowych wydane przez Komisję Wychowania Chrześcijańskiego przy Konferencji Episkopatu Polski. Poznań: KŚW 1999.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 199 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego. Dz.U. RP nr 14 z 1999 r.

S z p e t J.: Dydaktyka katechezy. Poznań: UAM 1999.

Ś l i w i e r s k i B. (red.): Edukacja alternatywna. Dylematy teorii i praktyki. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls” 1992.

The New Encyclopaedia Britannica. Vol. 9. The University of Chicago 1993.

REGIONALISM AS A DIDACTIC-EDUCATIONAL POSTULATE IN THE TEACHING OF RELIGION

S u m m a r y

The article undertakes the issue of regionalism that is a postulate of education, including the contemporary catechesis; it approaches the subject on both pedagogical and catechetical planes.

Aiming at showing regionalism as a didactic-educational postulate in the teaching of religion, first development of the regionalist idea in history is pointed to. Next, the assumptions of regional education are presented, and its both didactic and educational aspects are shown. It is remarked that the value of regional education is not exhausted in one programme put into practice within the frames of one definite subject, but it is directed to educational work of all the teachers, including the catechists, who are supposed to put its assumptions into practice in the catechetical process.

Aiming at showing regionalism as a didactic-educational postulate in the teaching of religion the place of regional education in the catechetical process is pointed to, taking into consideration substantial and methodical aspects, worked out in the light of *Podstawa programowa oraz program nauki religii dla szkół podstawowych, gimnazjów i szkół ponadpodstawowych* edited by the Commission for Catholic Education working with the Polish Episcopacy Conference (1999). The reader's attention is also drawn to the need of making use of the region's cultural heritage.

The whole undertaken issue has been enriched with catechetical postulates that may be put into effect in the new schooling system.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: regionalizm, dziedzictwo kulturowe, edukacja regionalna i katecheza, katechetyka.

Key words: regionalism, cultural heritage, localism education and the catechist, catechetical.